

AZ ELKÖTELEZETLENEK AZ ELIDEGENEDETT FIATALOK AZ AMERIKAI TÁRSADALOMBAN (Kenneth Keniston)

FORRÁS: KENISTON, KENNETH (1965) THE UNCOMMITTED.
ALIENATED YOUTH IN AMERICAN SOCIETY. NEW YORK, A DELTA BOOK

AZ AMERIKAI KULTÚRA ELUTASÍTÁSA

Lehetséges úgy érvelni, hogy többféle, különböző ember, akiknek máskülönben teljesen eltérő a szemléletük és merőben eltérő motívumok vezérik őket, elutasíthatja társadalmukat. Első pillantásra úgy tűnik, hogy nem szól nyomós érv amellett, hogy az amerikai kultúra elvetése miért feltételezne a világegyetem természetéről, az igazság mibenlétéről vagy az emberi természetről vallott különleges nézeteket. Valójában azonban társadalmunk domináns értékeinek, szerepeinek és intézményeinek elutasítása egyáltalán nem elszigetelt eset a tanulmányozott diákok között. Az amerikai életmódtól való elidegenedés mindig egy sokkal általánosabb elidegenedési ideológia része volt, amely nem csupán a minket körülvevő társadalmat, hanem az önmagunkat, másokat, egyes csoportokat és a világegyetem szerkezetét, valamint a tudás természetét érintő állásfoglalásokat foglal magába. A későbbiekben foglalkozni fogok azzal is, hogy miért is olyan és mélyreható az elidegenedés mint szemlélet. Először is vizsgáljuk meg egy elidegenedett ideológia legfőbb alkotóelemeit.

A BIZALMATLAN TEKINTET

Az elidegenedés középpontjában bármely és mindenfajta elkötelezettséggel szembeni mély és mindent átható bizalmatlanság áll, legyen az más emberek, csoportok, az amerikai kultúra vagy akár önmagunkkal szembeni bizalmatlanság. A legalapvetőbb pont a más emberekkel szembeni általános bizalmatlanság – az emberi természetről alkotott alábecsülő és pesszimista nézet alapján.

Egy diák így ír:

„Úgy érzem, hogy az embert csak önmaga érdekli. Az emberi természet a legjobb esetben is csak önérdékű, ingatag stb. Ez azt jelenti, hogy az ember interakciójában más olyan lényekkel, akiknek egója van, önmaga éne dominál minden tetteiben és mindabban, amit emberi természetnek nevezünk. Másoktól pedig azt várjuk el, hogy a legfőbb érdekeik szerint reagáljanak a mi cselekedeteinkre.”

Így az elidegenedettek lelkesen reagálnak az ehhez hasonló állításokra a kérdőívekben:

„A világ dolgaiban szerzett tapasztalatok azt tanítják nekünk, hogy gyanúval éljünk az ember általánosan működtető alapvető mozgatóerejével szemben.”

„Bármilyen szép dolog is megbízunk embertársainkban, ez sosem kifizetődő.”

Ahogy az elvárható azoktól, akik az emberi természet gonoszságát hangsúlyozzák, az elidegenedett diákok úgy vélik, hogy ez emberek közti intimitás eleve kudarcra van ítélve, így legjobb elkerülni.

„A mások iránti érzelmi elkötelezettség általában előjáték a kiábrándultsághoz és a csalódáshoz.”

„Általában tanácsos elkerülni a másokhoz való szoros érzelmi kötődést.”

Ahogy az egyének iránti elkötelezettség nemkívánatosnak minősül, ez még inkább igaz valamely csoporthoz való kötődésre.

„Csapatmunka – a középszerűség utolsó menedéke.”

„Az aktív szerepvállalás egy közösség életében – a gondolat teljesen hidegen hagy.”

A politikai és társadalmi tevékenységek különösen nemkívánatosnak és hiábavalónak tűnnek az elidegenedettek számára. Egy diák szellemesen azt írja az általános értékekről:

„A világ dolgai felett való spekulálást politikusainkra hagyom: annyira képtelenek bármi mást csinálni, mint spekulálni...”

A politizálás olyan, mint azok a játékok, amiket a gyerekek játszanak. ... Akármilyen is történik, az nem lesz befolyással semmire.”

Még az atomháború lehetősége sem rázza fel az elidegenedett kérdeztetteket, noha azt sokkal gyakrabban említik meg, mint a legtöbb diák. Ehelyett inkább a beletörődés szellemében, sőt, bizonyos örömmel fogadják el az atomháborút.

„A modern világ a pokolra fog jutni, de mivel ez a faj amúgy is előbb-utóbb úgyis ki fog halni, nem hiszem, hogy túl nagy különbség lenne.”

Másikuk azt írta:

„Valami baj van akkor, amikor egész nemzetek fenyegetik egymást évtizedeken át nevelésesen pusztító fegyverekkel, mint két kötekedő középiskolás fiú. Gyakran kételkedem abban, hogy az ember megérdemi-e, hogy éljen: a kutyák sokkal jobban csinálnák ezt, sőt, még a medúzák is.”

Egy másik diák egy verssel fejezi be ugyanerről a témáról szóló filozófiai eszmefuttatását.

*„Persze végül úgyszólván lesz háború. Nagyon végül is.
Hagyom, hogy ez majd akkor zavarjon.
Amíg élek, egyre kevesebb lesz a fa.
Több fát szeretnék látni.”*

Bármely társadalmi, politikai vagy „civil” kötődés pesszimista elutasításával együtt jár az amerikai kultúra visszautasítása annak jóval általánosabb megjelenési formáiban. Az elidegenedett fiatalok gyakran nagyon világosan fogalmazzák meg annak okait, hogy miért nem szeretik nemzeti kultúrájukat, és ezek az okok teljes mértékben apolitikusak. Mint ahogy az egyikük írja:

„Amerika a barátság és nem a szerelem hazája. Amerika a megjátszás hazája, a szerelem pedig nem tűri a tettetést. Amerika az egyenlőség hazája: az egyenlők barátok, a nem egyenlők pedig szeretők. Amerika imádja a gépeket, az acélból készült gépeket vagy az elme gépeit: a szeretet emberi, a gépek pedig eunuchok ...”

Egy másik sokkal prózaibban írja:

„Megtapasztaltam az amerikai életmód igazi szörnyűségét, vagyis a kényelmes, középosztálybeli életet. ... Ez nekem egyszerűen unalmasnak tűnik.”

Sokan azért utasítják el az amerikai életmódot, mert anyagiak.

Amit én látok a társadalomból, az bűzlök. ... Ha azt értjük a haladáson, hogy morálisan becsületesek, lelkileg emelkedettek, a de rerum natura értékelésében pedig előrehaladtak, akkor azt kell mondanom, hogy soha még odáig sem jutottunk el, hogy azt mondassuk, hogy most visszafejlődünk. Társadalmunk Mammon felé fordult, amit én nem tartok jónak ... ez nem lehet önmagában való cél.

Az ország elutasításának másik alapja a tömegkultúrában rejlik:

„Az amerikai kultúra értéktelen, olcsó és kommersz.”

„Az amerikai társadalom alapértékeit az átlagos szellemi képességű egyénre hangolták: a mi társadalmunkban ehhez a gondolkodáshoz alkalmazkodni annyit tesz, hogy átlagossá tesszük magunkat. Ennek az életnek az örömei, ahogy azt a populáris művészetek bemutatják, szintén átlagosak és szerintem unalmasak is.”

Egy elidegenedett diák a többiek helyett is összefoglalja mondanivalóját, amikor megjegyzi:

„Nem érzek semmiféle kötődést az amerikai társadalom egészéhez, amelyet a siker és a biztonság mértékével határozunk meg. Ezek nem olyan fajta ideálok, amelyek a kedvemre volnának.”

A kötelezettségek elidegenedett elutasítása még a mindennapi tevékenységekre is kiterjed. Az ambivalencia és mélabú különleges keverékével az elidegenedettek megerősítik azt, hogy az elkülönülés lehetetlen.

„Az általunk megtett dolgok iránti kétely természetes, minden vállalkozásnak vannak hátrányai is, amelyek csak azután válnak nyilvánvalóvá, ha egyszer belekezdünk a vállalkozásba.”

Így az elidegenedettek egyetértenek az ehhez hasonló állításokkal a kérdőívekben:

„Ritkán vállalom kötelezettséget valamiféle belső fenntartás vagy kétely nélkül a felelősségvállalás vagy az elvégzendő feladat bölcsességét illetően.”

„A tétovázás, habozás, húzódzkodás és nemakarás mind elkerülhetetlen következménye bármely hosszú távú elkötelezettségre felszólító követelésnek: az élet már csak olyan, hogy soha semmiben nem lehetünk biztosak: minden egyes lehetőség kizárja a hasonlóképpen kívánatos alternatívákat.”

Így hát az elidegenedettek minden szinten visszautasítják a hagyományos elkötelezettségeket, előnytelennek, veszélyesnek, hiábavalónak vagy csupán bizonytalanoknak és előre ki nem számíthatónak tartva őket. Nem csupán azokat az intézményeket utasítják el, amelyeket jellemzőnek látnak a társadalmat illetően, hanem az emberiség jószágába, a csoporttevékenységek hasznosságába, a másokhoz való közelségbe vagy intimitásba, sőt, még a határozott cselekvésbe vagy az elkötelezettségbe vetett hitet is elvetik. Az amerikai társadalom elutasítása csak kis része a bármely elkötelezettség elleni sokkal egyetemesebb bizalmatlanságnak.

A HAZAI EGZISZTENCIALIZMUS

Amikor filozófiai eszme-futtatásaikat írták, legfeljebb egy-két elidegenedett diák olvastott bármilyen egzisztencialista munkát és egyiküknek sem lehetett több mint néhány felületes gondolata az egzisztencialista gondolatvilágról. Ezek a fiatalok öntudatlanul mégis többnyire egzisztencialisták voltak, és később főiskolai tanulmányaik során; amikor olyan szerzők munkáival találkoztak, mint Sartre, a déja vu érzetével izelgettek az egzisztencialista gondolatokat. Az ő egzisztencializmusuk pesszimista, mélabús és balsejtelmű, a sötétséget, az elzártságot és az élet értelmetlenségét hangsúlyozza ki.

„Van, amikor a világ kegyetlen és szívtelen helynek tűnik...”

„Nem hiszem, hogy túl sokan találják az életüket igazán kielégítőnek. Ez valószínűleg azt is jelenti, hogy nincs is túl sok minden, ami igazán kielégítő lenne ... Az élet elég komor ... még az én örömeim is elég szomorúak. Én abból indulok ki, hogy nem hinném, hogy valaha is több örömben részesülnek, mint amennyiben most. Ezzel sokkal jobb helyzetbe kerülök, mint az a sok-sok ember, akik ameddig élnek, mindig a boldogságot fogják keresni.”

„A bölcs emberek tudják, hogy sokkal több az életben a fájdalom és nyomor, mint a boldogság és öröm.”

Jellemző módon az elidegenedettek nem csupán az egyetemes pesszimizmushoz ragaszkodnak, hanem azt is hangoztatják, hogy „csak a birkák hagyják magukat megszámlolni”: ahogyan a fent említett diák, magasabb rendűnek érzik magukat azoknál, akik hisznek a boldogságban és keresik.

Az elidegenedett pesszimizmus, mint a legtöbb elidegenedett nézőpont, nem első-sorban a személyes érzelmek, hanem a világ körülírására szolgál. Az elidegenedettek inkább úgy írják le a világot, mint egy sötét és szomorú helyet, ahelyett, hogy egyszerűen azt mondanák, ők pesszimisták. Pszichológiailag fontos, hogy úgy látják a világot, a világegyetem jelenlegi állapotát mint valamit, ami okozza és igazolja pesszimizmusukat. Ugyanez a tendencia arra, hogy az emberi állapotot és nem a saját pszichéjüket látják meghatározónak nézőpontjukat illetően, jelen van a megkérdozteteknek a szorongásról alkotott véleményében: biztosak benne, hogy a modern társadalom és nem a saját neurózisuk termeli ki saját nyugtalanságukat.

„Akár beismeri, akár nem, minden modern ember áldozata korunk egyik legsúlyosabb kórságának, a neurotikus szorongásnak.”

„Az újságok minden nap új okot adnak a nyugtalanságra: rablások, értelmetlen gyilkosságok, kivégzések, háborúra való készülődés, katasztrófák megjósolása.”

Az elidegenedett fiataloknak az a meggyőződése, hogy a világegyetem szorongást kitermelő természete túlmutat az adott eseményeken: ez elvezet ahhoz a következtetéshez, hogy a világegyetem alapvetően üres és értelem nélküli. Ahogyan az egyik kérdezett írja:

„Véletlenszerű, kaotikus és ostoba, ahogy van. Miért izguljunk olyasmi miatt, ami felett nincs uralmunk és meg sem tudunk magyarázni. ... Sem Isten, sem eleve elrendeltség – a Világegyetem ügyis halottnak tűnik. Sem barátságos, sem barátságtalan, nem küzd ellenünk, és nem segít nekünk. Csak ül egy helyben, az ember meg dolgozik, és nem ismeri fel a sorsát ebben a félelmetes viccben, hanem csak robotol tovább.”

Több elidegenedettséget vizsgáló kérdőív fejez ki hasonló gondolatokat:

„Az a gondolat, hogy az embereket és a természetet általános törvények igazgatják, egy olyan illúzió, amely a bizonyosság iránt érzett kielégíthetetlen vágyunkon alapszik.”

„Az őszinteség arra kényszerít minket, hogy bevalljuk, az életünk nélkülöz bármely önmagában rejlő szabályszerűséget, célt vagy formát.”

Ebben a pesszimista, szorongást gerjesztő és „halott” világegyetemben az igazság szükségszerűen szubjektív és szolipszisztikussá válik. Az elidegenedettek hüek maradnak álláspontjuk logikájához, és szinte mindnyájan elfogadják nézőpontjuk szubjektivitását vagy akár tetszőlegességét. Egyikük ezt írja:

„Nem igazán hiszek abban, amit ebben a »filozófiai eszme-futtatásban« írok – ez van. Nincs semmilyen okom rá, hogy higgyek benne ... bármilyen objektív alap arra, hogy elfogadjak egy adott értékrendet, filozófiát stb. bármely másik helyett – ha azt mondom, hogy valaminek »lennie kéne«, az csupán az én személyes reakcióm egy kérdésre.”

Egy másikuk a „személyes igazság” hasonló változatáról ír:

„Sok nézetet osztok az »ideális életet« illetően, de bár én teljes mértékben hiszek bennük – tudom, hogy az emberiség sosem tudná őket teljes egészükben befogadni, és nem is akarnám, hogy így legyen.”

Bárhogyan viszonyul is az ember az értelemhez, annak elkerülhetetlenül a saját alkotásának kell lennie:

„Mivel az ember csupán egy meglehetősen csodaszámba menő véletlen műve, az egyetlen módja annak, hogy elfogadjja, hogy az életének csak kicsit van több értelme, mint egy tarisznyaráknak vagy egy gilisztának, az, hogy valamiféle értelmet csikar ki önmaga számára, pl. mesterséges célokat talál ki önmagának, amelyek anélkül, hogy bármilyen komoly értékkel bírnának, kielégíthetik. ... Valamilyen ügyes módszert kell kitalálnom, hogy megőrizsem az ép elmémet.”

„Nincs jelentése egyetlen adott ember jelenlétének sem ezen a földön ... hacsak ki nem talál magának valamiféle ésszerű magyarázatot jelenlétére a Föld adott pontján, máskülönben az élet értelmetlen.”

Az elidegenedettek közül sokan megjegyzik, hogy nekik is meg kell még teremteniük ezeket a „mesterséges célokat” vagy az „ésszerű magyarázatot jelenlétükre”, és hogy sikertelenségük részben nyilvánvalóan az elkötelezettségek iránti bizalmatlanságból és az emberi állapotot érintő további véleményükből ered.

„... minden ember magányos, és bizonyos értelemben minden ember attól a naptól magányos, amikor megszületik, amíg meg nem hal. Hiszen senki sem élheti egy másik ember életét, végső soron senki sem teremtheti meg egy másik személy boldogságát. Másrészt két ember sok örömet is lelhet egymásban.”

„A másokkal való kapcsolatunkban egyetlen szomorú ténnyel kell szembenéznünk: nincsen lelki közösség, csak egy korlátozott szintű egyetértés. Ha azt mondom, hogy kedvelek valakit, vagy hogy a lehető legközelebb érzem magam hozzá, akkor nem tapasztalom meg a lelki közösséget, csupán megalkotom önmagamban ennek a személynek a folyamatos változó belső képét, ami az én értékeinek és humorának megnyilvánulásain alapszik.”

Az embereket jóvátehetetlenül elválasztja egymástól a saját szubjektivitásuk és ontológiai énközpontúságuk. Az elzártság a természetes állapotunk, hiszen nem lakhatja ugyanazt a világot két ember, két olyan ember, aki ugyanazt az értelmet teremtette meg a saját életének. Ha megteremtődik a lelki közösség, akkor az egy csoda, alapvetően magányos és különálló lelkek keserűes találkozása.

A kommunikációban rejlő nehézségeket részben a megjelenési formák megbízhatatlanságából erednek. Az elidegenedettek nem csupán az olyan állításokkal értenek egyet, mint a „Az emberek mosolygó arca mögött ott tátong a gonoszság feneketlen gödre.”, hanem megerősítik, hogy minden megjelenési forma gyanús, legyen az emberé vagy intézményé. Tehát semmit sem fogadhatunk el a látszat alapján, minden megjelenési forma lehet félrevezető, és minden külső takarhat teljesen ellentétes belsőt.

„A legtöbb ember álarcot hord. Senkit sem ismerhetünk meg addig, amíg le nem hatolunk a fel-szín alá.”

„Nem tudom az életet úgy elfogadni, ahogy van. Le kell hatolnom egészen a dolgok szívéig, lát-nom kell az embereket a külsőségeiktől megfosztva.”

Még a „dolgok-ahogy-látszanak”-féle elkötelezettség iránt sincs meg a bizalom.

Egy ilyen világban, amely nélkülözi az önmagában rejlő jelentést vagy a másokkal való valódi „lelki közösség” lehetőségét, az adott pillanat szükségszerűen túlnyomó fontossággal ruházódik fel. Az elidegenedettek általában elismerik, hogy nem rendelkeznek hosszú távú célokkal és valójában lehetetlennek hiszik az ilyen célkitűzések megtalálását, inkább a realisták egy különleges fajtáját alkotják, akiknek cselekedeteit igazoló végül éppen megélt érzéseik, hangulatuk, örömrészük vagy élvezetük indokolja. A hosszú távú tervezés lehetetlen a jövő bizonytalanságából és abból indulva ki, hogy a dolgok nagy valószínűséggel rosszul fognak alakulni: ami megmarad, az a pillanat diktálta szükségszerűség, a test, az érzékek, a szív és „az én humora”.

A hazai egzisztencializmus filozófiai alapját az emberi élet vagy a világegyetem önmagában rejlő értelmének tagadása adja: egy szerkezet, szabályszerűségek vagy cél nélküli világegyetemben bármilyen létező jelentés központja elkerülhetetlenül csakis a magányos egyén lehet, aki elszigetelt, bánatos, nyugtalan, bizalmatlan a megjelenéssel szemben és elsősorban csak a pillanat által diktált szükségszerűségre figyel. Ám pszichológiai értelemben a személyes elszigeteltség és az értelemnélküliség az alapmotívum, és az ebből összerakott kép egy magányos embert mutat, akit egy olyan világegyetem vesz körül, amelyet nem ért meg, és amely iránt homályos félelmet érez, aki bizonytalanul fürkészi azt a jövőt, amely óvja az emberekkel, a társadalommal és a világegyetemmel való fellelkesítő lelki közösségtől.

DÜH, MEGVETÉS ÉS LENÉZÉS

Elméletileg lehetséges, hogy egy fiatal elfogadjon egy világnézetet, amelyet ennyire meghatároz a lemondás és a beletörődés szelleme. Egyetérthetünk az elidegenedettek legtöbb hittételével, mégis hálások lehetünk azért a lehetőségért, hogy értelmet teremthetünk az életben, vagy azokért a „transzcendens” pillanatokért, azokért a csodákért, amelyek által az ember felülkerekedhet elidegenült sorsán. Ennek elfogadása valóban megtalálható az optimistább egzisztencialisták között, akik úgy fogadják el az ember egzisztenciális számkivetettségét mint az életbevágó jelentés megteremtésének megittasító feladatának előfeltételét, és így találják meg a bátorságot ennek a sziszifuszi élet-munka örömteli elfogadásához. Elméletben mindez lehetséges, ám pszichológiailag nagyon nehéz és valójában nem találunk ilyen elfogadásra az elidegenedett fiatalok között. Reakciójuk messze nem sztoikus, ellenkezőleg: dühvel, haraggal, keserőséggel, megvetéssel és lenézéssel válaszolnak.

Ideológiailag az a hit fejezi ki haragjukat, miszerint a düh és a lenézés elkerülhetetlen és kívánatos. Megerősítően válaszolnak Mencken kérdőívének azon megállapítására, miszerint:

„Minden normális ember időként ösztönzést érez arra, hogy a tenyerébe köpjön, felhúzza a fekete zászlót és elkezdjen torkokat vagdosni.”

Hisznek abban, hogy:

„Az az ember méltó a dicséretre, aki megfelelő indokkal utálja a megfelelő embereket.”

Úgy érvelnek, hogy:

„A szeretet és a gyűlölet elválaszthatatlanok. Gyakran azokat utáljuk a legjobban, akik elvileg legközelebb állnak hozzánk.”

Sokkal közvetlenebbül, direkt vagy indirekt módon elismerik saját dühüket:

„Néhány embernek a puszta látványa is elég ahhoz, hogy felforrjon a véred.”

„Sokszor vagyok annak tudatában, hogy igazán gyűlölök valakit.”

Ám az elidegenedettek dühe ritkán nyilvánul meg kitörésekben és mások ellen irányuló közvetlen támadásokban. Ehelyett ez a düh egyfajta szűrt és továbbított formában távozik mint dühöd megvetés és lenézés azok iránt, akik nem ugyanebben a fényben látják a világot. Annak ellenére, hogy tudatában vannak annak, hogy milyen szubjektíven értelmezik a realitást, az elidegenedettek emberi módon következtelnek a nem elidegenedettek iránti intoleranciájukban:

„Nagyon intoleráns is vagyok, mind az emberek, mind a társadalmi, politikai és üzleti szervezetekkel szemben. Minden indoklás nélkül a következőket nevezném meg: a diákkormányzatok, a katonaság, a szülőkörök és Amerika életének 99%-a.”

„Az emberek többé-kevésbé elég ostobának tűnnek számomra. Nagyon kevés olyan emberrel találkozom, akikre úgy tekintek, hogy van az életről némi fogalmuk. ... Az »életről némi fogalom« alatti a következőket sorolnám fel: az élet végső értelmetlenségének ténye, annak az ostobasága, hogy úgy beszéljünk az élet bármely területén belül, mintha fontosabbak lennénk bárki másnál, annak a képessége, hogy egy dolognak ne csak egy oldalát lássuk.”

Az elidegenedettek nem viselik könnyen mások hülyeségét, és a legtöbb embertársukat hülyének tartják. Mindenek felett lenézik azokat, akik „elvakítják magukat” a létezés „valóságaival szemben” „jóakarató optimizmussal”, felületes vigasztalással és társadalmunk hagyományos igazságainak könnyű elfogadásával.

Az elidegenedett megvetés annyira mindent átható, hogy még az énrre is kiterjed. Hűen álláspontjukhoz, az elidegenedettek úgy hiszik, hogy:

„Amíg az ember nincs visszatszéssel telve, addig nem állíthatja, hogy ismeri önmagát.”

vagy:

„Bárkinek, aki jól ismeri önmagát, nyomós oka van arra, hogy elborzadjon.”

Egy sokkal személyesebb szinten beismerik, hogy:

„Gyakran tölt el az önvádaskodás és az önmarcangolás az olyan dolgokkal kapcsolatban, amit megtettem vagy amit megtehettem.”

Más szavakkal az emberi természettel szembeni bizalmatlanság és a megjelenési formák elfogadásának elutasítása még a saját indítékaikra is kiterjed: az a lenézés, amelyet az elidegenedettek embertársaik iránt éreznek, felér a saját magukkal szemben táplált megvetéssel.

A düh, megvetés és lenézés szükségszerű etikai következménye az önérdék, és az elidegenedetteknek az énközpontúságnak egy különleges formáját találhatjuk meg, amelynek része mások felhasználása az ember saját céljainak érdekében – azzal a fordított meggyőződéssel együtt, hogy mások tetteit is ez a meggyőződés vezérli, még ha ezeket valamilyen más meggyőződés mögé rejtik is. Az elidegenedettek nem értenek egyet a kérdőívek alábbi állításaival:

„A boldogság akkor jön el, ha az ember félreteszi az önérdeket, és mások sorsának jobbításának szenteli magát.”

Egyetértenek a következővel:

„Van, amikor teljes mértékben szükségszerű másokat eszközként használni céljaink elérésének érdekében.”

„Az embernek elsősorban magára kell vigyáznia, ha pedig sikeres, akkor végül kerülhet olyan helyzetbe, hogy másokról is gondoskodhasson.”

Ám a fenti állításokban kimondatlanul maradó düh sokkal nyilvánvalóbb néhány más eszmefuttatásból:

„Nem nagyon törődök mások érzéseivel, és nem hinném, hogy ők bármit éreznének az én érzéseim iránt. Ha egyesek mégis, akkor azzal idegenítem el őket magamtól, hogy kihasználom őket. ... Az ember csak önmagáért felel – joga van például másokat megölni, ha tisztában van a törvényes következményekkel.”

Ugyanez a diák máshol ezt írja:

„A pillanat impulzusa alapján cselekedni csodálatos dolog, és a legtöbb embert úgy nevelték fel, hogy féljen ettől. Azoknak az embereknek élvezem a társaságát, akiknek van fantáziájuk és képességük fontolgatás nélkül cselekedni. Nagyon kevés ilyen emberrel találkoztam.”

Ez a téma szélsőséges az ellenségesség határozottságában („jog másokat megölni”), de más filozófiákban is keresztülvonul az önérdek egy önérdekű világban alapmotívuma.

Nem nehéz az elidegenedettek dühét megérteni. Olyan fiatalok ezek, akik képtelenek hinni abban, amit vigasztaló mítoszoknak tartanak, és amelyek másokat segítenek, úgy találják, hogy a világegyetemből és a saját életükből is hiányzik az értelem és az irányadás: egy „halott” világegyetemben élnek, teli önmagukat kereső emberekkel, akik önmaguk előtt is elrejtik indítékaikat. Továbbá az elidegenedettek úgy vallják, hogy a legtöbben nem tudják elviselni a dolgok igazi (elidegenedett) nézőpontját, hanem őszintétlenül közhelyek és hagyományos axiómák mögé rejtőznek. Az elidegenedettek kétszeresen is megfosztva érzik magukat – az illúzióktól, amelyek másokat segítenek és ezeknek az illúzióknak a tárgyától – bizonyosság, értelem, lelki közösség és célszerűség. Nehéz azon örvendezni, hogy Isten halott: sokkal érthetőbb a düh és harag a veszteség miatt, és azoknak a megvetése, akik még mindig hisznek az ő létezésében. Az elidegenedettek nem karba tett kézzel fogadják egzisztenciális számkivetettségük felismerését: nem nyugszanak bele, nem örvendenek helyzetüknek, hanem alapvető dühösek amiatt, amit elvesztettek, és megvetést éreznek különösen azok iránt, akik még mindig hisznek az illúzióikban.

AZ ESZTÉTIKAI KERESÉS

Azt könnyű kitalálni, hogy mi ellen lázadnak az elidegenedettek: remekelnek a dübben, a gúnyolódásban és megvetésben, és bármilyen állítás, amely bármi ellen szól, egyetértést vált ki belőlük, feltéve, ha utálkozó és megvető módon van megszövegezve. Kalapáccsal felfegyverkezett filozófusok ők, kedvenc teoretikus elfoglaltságuk a rombolás, a lekicsinyítés, következtelenségek kimutatása, szavak kifacsarása, képmutatás és a racionalizálás – akár másokkal, akár önmagukkal szemben. Azt kitalálni azonban, hogy mi mellett is állnak, nehezebb, részben mert ezek a fiatal emberek annyira tartanak bárminek is a közelébe merészkedni, ami Pozitív Gondolkodásnak minősülhet. Bármilyen helyesséssel szembeni bizalmatlanságuk nyilvánvaló a kérdőívekre adott válaszaikból, amelyek erős tendenciát mutatnak bármilyen pozitív célú állítás tagadására – még akkor is – ahogy az elő is fordult –, ha részben egyetértenek velük. Ezek alapján az arra tett kísérletek, hogy olyan mérőskálákat állítsanak fel, amelyekkel az elidegenedettek pozitív értékeit lehet mérni, teljesen eredménytelenek bizonyultak: egyetlen állításnak sem szavaznak bizalmat, csúrik-csavarják a szavakat bármely igenlő kicsengésű véleménynél.

Ám a helyesséssel szembeni bizalmatlanság alatt meghúzódik egy sokkal alapvetőbb oka a pozitív értékek és életcélok nyilvánvaló hiányának az elidegenedettek között: kevés elidegenedett fiatalnak vannak tisztán pozitív értékei, megfogalmazott céljai és könnyen leírható életcéljai. A szembefordulás ideológiája az övék, és a világ olyan sok célpontot ajánl fel elutasításra, hogy csak kevés energiájuk marad az igenlő értékek kialakítására. Annak ellenére, hogy nagy hangsúlyt helyeznek az élet értelmének saját, egyéni létrehozására, sokan azt mondják, hogy még meg kell találniuk ezt a tiszta jelentést és még a saját legjobb gondolataikra és legmélyebb ösztöneikre is gyanakszanak. Mint az a fiatal ember, aki azt vallja, hogy „valamilyen ügyes módszert kell kitalálnom, hogy megőrizsem az ép elmémet”, sokszor önkéntelenül lekicsinyítik a saját értékeiket és céljaikat. Valójában ez a társadalommal szembenállók és ellene lázadók örökös problémája – olyan sok energiájukat emészti fel a szembenállás, hogy gyakran már nem marad erőforrásuk az építésre, vagy akár azoknak az elveknek a pontos megfogalmazására, amelyekért vállalták a szembenállást.

Az elidegenedettek hiányt is szenvednek tisztán igenlő célokban és értékekben, mégiscsak mindnyájan ugyanabban az irányban kutatnak, és ha tizenkilenc, húsz éves korukra nem sikerül megfogalmazniuk egy koherens alternatíváját annak, amit az őket körülvevő értelmetlen materializmusnak látnak, eszünkbe kell jutnia, hogy csak nagyon kevés ember – legyen fiatal vagy öreg –, talált ilyen alternatívát. Azt pedig óvatosan kell vizsgálnunk, ahogyan keresnek, hiszen ez felfedheti meg nem fogalmazott értékeiket, és hogy mire töreksenek.

Ezen törekvések közül sokra lehet következtetni abból, amivel szembefordulnak. Céljaik között szerepel az őszinteség, a kellemetlen igazsággal való közvetlen összeü-

közés, a gonosz szemrebbenés nélküli tudomásulvétele – amely jelen van a tettetés, a képmutatás, az önmagunkat elvakító racionalizálás és az önmagáért való védekezés elutasításában. Továbbá, a pillanat fontosságának kihangsúlyozása alapján következtethetünk arra, hogy bizonyára nem fiatalok azok, akik a hosszú távú idealizmus mellett kötelezték el magukat, és hogy mindig a jelen közelében kényszerülnek maradni, a rövidtáv, az „itt és most” mellett. Abból pedig, hogy tagadják az egyetemes igazságot és az emberi természet énközpontúságára helyezik a hangsúlyt, biztosan megjósolhatjuk, hogy alapvetően önző érvekkel fogják igazolni értékeiket – kihangsúlyozva a saját igényeiket, a saját indítékaikat, a saját érzékelésüket és érzéseiket.

Hogy ennél többet mondhassunk, újra pillantást kell vetnünk az ezekkel a fiatalokkal készült eszmefuttatásokra és interjúkra, mivel ezekben, néha tisztán kimondva, néha a sorok közt elrejtve megláthatjuk keresésük körvonalait. Egyikük ezt írja:

„Azt hiszem, hogy csupán egy törekvés létezik és ez a végső tudatosságért folyó küzdelem, minden dolog és történet, azok eredetének, a kifejlődésük és a végződésük teljes megértéséért – a közdelem azért, hogy az ember kiterjeszthesse tudatát az idő és a tér végtelen határain át, minden irányba: azt a tudatot, amely olyan tiszta és örökkévaló, mint maga a világegyetem.

Isten akarok lenni.

Földi mércével ezt gyakran nevezik istenkáromlásnak vagy hősiességnek vagy elbizakodottságnak. ... Ezt nem úgy kell tekinteni, mint egy tárgyat az emberi célkitűzések közül, hanem mint egy imperatívuszt, amely a végtelenből szól, magának az életnek a leheletén át.”

Másikuk azt írja:

„A lehető legkisebb mértékben szeretném körülhatárolni az életem. Csak annyira akarom leszűkíteni a horizontomat, amennyire feltétlen szükséges. ... Nagyon nagyra értékelem a személyes szabadságomat. Gyakran élvezem annak a gondolatát, hogy megtehetem azt, amit csak kívánok. ... A legtöbb, amit valaha is szeretnék megtenni, az a kifejezése mindannak, vagy legalább egy részének, amit az étellel kapcsolatban érzek. Ez alatt nem azt értem, hogy nagy érzéseim vannak, amiket valahogy meg akarok értetni, csak azt, hogy van sok kicsi érzésem, amiket szeretnék másoknak átadni valahogy. Ez a legtöbb, amit szeretnék megosztani a jövőt illető céljaim leírásából.”

Felidézik Inburn állításait:

„... ezt az időszakot (az életünkben) a leghasznosabban a befogadható legkülönbözőbb, legértékesebb és a leglényegesebb tapasztalatok összegyűjtésével lehet eltölteni. ... azokat, amelyek az embert a legközelebbi kapcsolatba hozzák a valósággal, az anyafölddel, a pusztá létezés medrével.”

Egy másik fiatalember, akit arról kérdeztek, hogy bánatos vilásképe ellenére élvezte-e valaha is az életet, azt válaszolta:

„Egészen élvezhetőnek találom az életet, amikor a tapasztalatokat izlelgetem, és újrateremttem őket a fejemben. Szeretem belevetni magam: magányos kirándulások bostoni lebujkba és utcasarkokra. ... Még a fájdalmat is szeretem: gyötrelmes délutánok, amelyeket álsvet beszélgetéssel töltök olyan gazdag, rozszant hölgyekkel, akik még sosem hallották az emberi ürülék egyformaságáról szoló ősi igazságot. Az ilyen epizódok felvidítanak: gyakran töltődöm fel vad dühöngéssel. Miután így belekóstoltam az életbe, magányt kell keresnem. Aztán újraélhetem ezeket az epizódokat. A részegek újra elsírhatják nyomorult gyerekkorukat, a mesterséges Beacon Hill-i kiejtés, amely felfedi a brahminok sekélyességét és alapvető bizonytalanságát, sokkal jobban, mint a valóságban. Az élet ekkor kap értelmet. Nem tudom miért...”

Ugyanez a fiatalember később jellegzetes elidegenedett pesszimizmussal hozzátészi:

„Szeretnék kreatív író lenni, de nem hinném, hogy sikerülni fog. Második választásként tejtermelő lennék Vermontban.”

Bármilyen különbözőnek is tünnek ezek az állítások, sok közös van bennük. Mind-egyikük elsődleges hangsúlyt helyez a tapasztalatra és az érzésekre, a tudatosság iránti kutatásra, valamint az érzékenység és a befogadókészség fejlesztésére: a magány és az élmények magányos feldolgozásának fontosságát sugallják, és tovább hangsúlyozzák az élmény fontosságának a kifejezését.

Ugyanezek az alaptémák gyakorlatilag minden elidegenedett fiatalembéknél előkerülnek. Szinte mindegyikük azokat a célokat hangsúlyozza, amelyeket én „esztétikusnak” neveznék. Az „esztétikus” alatt nem kifejezetten a művészire gondolok (bár sok kérdezett szeretné „kifejezni mindannak, vagy legalább egy részének, amit az ételle kapcsolatban érez”), hanem azokra a célokra és értékekre, amelyek időben elsősorban a jelenre koncentrálnak, és amelyeknek elsődleges forrása az én, legfőbb célja pedig az érzékelés, a tudatosság, a kifejezőkészség és az érzelmek fejlesztése. Az ily módon meghatározott értékek azok, amelyek nem egy távoli jövőt teljesítenek meg, nem pszichés takarékbetétek, amelyek évek múltán esedékes kamatfizetéssel rendelkeznek, hanem a jelenben is lehet azokat ápolni és élvezni. Mindez olyan tevékenységeket foglal magába, amelyeket önmagukért is lehet élvezni és nem azért, mert valamiféle kívánatos jövő felé vezetnek el minket. Az esztétikus értékek élesen elütnek az instrumentális értékektől – vagyis azoktól az értékektől, amelyek a jelenbeli áldozathozatalt és ellenőrzés fenntartását hangsúlyozzák a jövő érdekében.

Az ilyen nézőpont alapján a józan ész másodlagos szerepet játszik az érzelmek után. Az egyik elidegenedett kérdezett írja:

„Az érzés az ember rendelkezésére álló legigazabb erő. Ezen keresztül tudja meg, hogy milyen is ő valójában.”

Egy másikuk, sokkal félreérthetlenebbül úgy hiszi, hogy:

„Az érzelmek, szenvedélyek nélküli élet csupán a halál egy másik formája (és úgy hiszem, a félelemből fakad). Ha együtt élsz egy szenvedéllyel, ha megtanulsz erősen érezni a dolgok iránt, ha meg tudod találni önmagad, akkor azt (minden valószínűséggel) el is akarod majd mondani. Akkor majd ki akarod fejezni magad.”

Később ugyanő hasonlóképpen folytatja:

„Csakis kreatív életet érdemes élni, akár a művész (festő, író, zenész) abszolút (hagyományos) értelmezésében, mint szociális munkás vagy mint mérnök. ... Az olyan üzletember is lehet kreatív, aki javítani akar a társadalom állapotán.”

Bár azonnal hozzáteszi:

„Bár ez rendkívül valószínűtlen.”

Az érzelmekért, szenvedélyért és érzésekért folytatott küzdelemben két ellenség is megtalálható: elsősorban a túlzott ésszerűség és az önkontroll, másodsorban pedig az a társadalmi nyomás, amely korlátozza az egyén függetlenségét. „A józan ész egyáltalán nem olyan hasznos termék”, írja egyikük, másikuk pedig az „életet teremtő irracionálisról” beszél, egy harmadik pedig azt mondja, „Feltétlenül a spontaneitás híve vagyok, és egy kifejezhetetlen módon a józan ellen”. Bár sokan beismerik, hogy a józan észnek is megvan a maga helye, mint Santanaya értelmezésében az érzések közt harmóniát teremtőként, a központban mégis az érzelmenek kell lennie.

A legtöbb elidegenedettnek sokkal nehezebb a társadalommal kijönnie, és ezért óriási hangsúlyt fektetnek a függetlenségre és a szabadságra, noha vonakodva beismerik, hogy a teljes függetlenségnek korlátozottnak kell lennie. Sőt, az egyetlen olyan, pozitív értékre vonatkozó kérdés, ahol az elidegenedettek magasabb értékeket értek el, mint osztálytársaik, amely a „független szellem, szabadon és egyedül” gondolatot firtatta.

Egyikük így ír esszéjében:

„A legfontosabb dolog az én életfilozófiámban az a vágy, hogy igazi egyéniség lehessenek, a külső körülményektől, mentálisan és fizikailag teljes mértékben függetlenül.”

Másikuk, még hevesebben, ezt írja:

„Ami engem illet, a társadalom és mások is elmehetnek a pokolba. Ha van valami figyelemre méltó mondanivalójuk, azt meg fogom hallgatni, de többnyire csak egy keretbe akar kényszeríteni minket, és sokkal inkább pusztít, mint teremt.”

Az elidegenedettek individualizmusa tehát nem egyezik az amerikai társadalom hagyományos képével az individualistáról, aki a társadalom érdekében dolgozik a tár-

sadalmon belül: ez legfőképp a kívülálló magára maradt és magányos individualizmusa, azé az emberé, aki fizikailag a társadalmon belül él, de pszichológiailag attól elválasztva. Annak az individualizmusa, amit azoknak a „belső emigrációjának” szoktak hívni, akik bár testben még a saját hazájukban élnek, lélekben már elhagyták azt.

Az elidegenedettek elfogadják és néha még élvezik is önmagukat mint kívülállókat látni. Az állításoknak az a különleges mérőskálája, amely Colin Wilson kutatásán alapszik a híres kívülálló gondolkodásáról, lelkes egyetértést váltott ki az elidegenedett megkérdezettekől:

„Határozottan érzem, hogy mennyire különbözök a legtöbb embertől, még a legközelebbi barátaim közül is soktól.”

„Vagy egy óriási siker vagy egy óriási csőd leszek, de semmi, ami a kettő közt van.”

„Kétlem, hogy valaha is találni fogok egy olyan nőt, aki igazán megért.”

Itt nincs meg mások demokratikus elfogadása, nincs hangsúly azokon a hasonlóságokon, amelyek összekötik az embereket, csak azoknak a különbségeknek a büszke tudomásul vétele, amelyek elválasztják az elidegenedetteket a többiektől. Nincs szerény siker, csak teljes siker vagy teljes csőd: nincs csendes megértés vagy akár csendes elkeseredés, csak nyilvánvaló eltávolodás a hétköznapi emberek táborától.

Végül az esztétikus keresés fontos része a siker és az önkiteljesítés konvencionális amerikai koncepcióinak elutasítása. Már korábban felhívtam a figyelmet az elidegenedettek antimaterialista nézőpontjára. A pénznek addig nincs jelentősége, amíg – ahogy egyikük vallotta – „a gyerekeimnek nem kell koldulnia” – és ez a fiatalember már eleve szokatlan abban a tekintetben, hogy egyáltalán foglalkoztatja a gondolat, hogy gyerekei legyenek. A legtöbben minden megkülönböztetés nélkül elutasítják az anyagi jellegű normákat:

„Az a munka, ami csak munka, ostoba dolog. Esszét írni egy adott irodalmi műről, amit csak egy ember fog elolvasni, mindenképpen hasznosabb, mint évi 15.000 dollárból megélni. ... Az élet aligha olyan hosszú, hogy négy-öt évet olyan képzéssel töltsünk, aminek csak az az eredménye, hogy pénzt keresünk.”

„A legtöbb munka Amerikában...” kezdetű mondatot kivétel nélkül valamennyien olyan kifejezésekkel fejezték be, mint „mókuserék”, „szünet nélküli hajtás” vagy „monoton”. Hasonlóképpen, mint ahogy „aktív szerepet játszani a társadalomban” hidegen hagyja őket, akár a „megtenni a sikerhez vezető utat”. Mindebből ők nem kérnek semmit.

Hogy helyett mit akarnak – ahogy mi láttuk –, nehéz megfogalmazniuk: a tudatossághoz, a szenvedélyhez, a tapasztalathoz való hűséghez és az azonnalisághoz van köze, és ahhoz, hogy „a lehető legkisebb mértékben szeretném körülhatárolni az éle-

tem”. Ahhoz lehet köze, hogy egyénként egyedül állnak azzal a társadalommal szemben, amelyhez nem kötődnek, minden nyomás ellenére megőrizve szabadságukat és autonómiáját. És végül, sokaknak ez bizonyára a személyiség összetettségéhez kötődik, ahhoz, hogy képesek legyenek kifejezni azt, amit az élet és a saját kreativitásuk iránt éreznek. Mind más filozófiát vallanak, és ezt a bonyolult képet összerakva nem érem fel teljes mértékében annak komplexitását, illetve individualitásukat. Bár ők maguk hangsúlyozzák a szembenállást és az elutasítást annak a világnak, amelyben élnek, nem szabad, hogy félrevezessen minket a Pozitív Gondolkodás iránti bizalmatlanságuk azáltal, hogy csakis nézőpontjuk negatív vonásait vesszük figyelembe. Miként az a fiatalember, aki így foglalta össze az esszéjét, komolyan gondolják azt, amiért kiállnak, és ezt kezdik pontosan megfogalmazni.

„Én így képzelek el egy nagy embert: az az ember ő, akit a magányra neveltek, aki megáll önmagában is, akinek érdeklődése olyan mélyreható, hogy még önmagát is szórakoztatni tudja, nem is beszélve a barátairól. A személyisége éppen olyan összetett, mint a cselekedetei és nem jobban (Minő megkönnyebbülés!). Ez az ember képtelen lenne arra, hogy »lecupaszítsa a lelkét« – hiszen az már mindenki számára ismert lenne a tettei alapján.”

AZ AMERIKAI KULTÚRA VISSZAUTASÍTÁSA

Az elidegenedés mint az amerikai kultúra határozott elutasításaként való meghatározásával kezdtük, és láthattuk ezt az elutasítást több összefüggésben is, megfelelően az olyan állításoknak, mint „Az amerikai társadalomhoz való igazodás ötlete, annak jelenlegi állapotában borzalommal tölt el.”, az aktív politikai és társadalmi szerepvállalás elutasításában, és mindenek felett az olyan állításokban, amelyek visszautasítanak bármilyen „kapcsolatot az amerikai társadalom egészével”. Így hát azok a fiatalok, akikről itt beszélünk, nyilvánvalóan beleillenek az elidegenedés kiindulási meghatározásába azáltal, hogy elutasítják azt, amit társadalmuk domináns szerepeinek és intézményeinek tekintenek.

Ami mégis zavarba ejtő, hogy ezek a fiatalok annyi más nézőponttal rendelkeznek a társadalom elutasítása mellett. Ezek a fiatalok (akik ritkán ismerik egymást, és nem tartoznak semmilyen olyan csoporthoz, amely közös ideológiát adhatna nekik) már szinte monoton egyhangúsággal vallják ugyanazokat a nézeteket az emberi természettel, az intimitással, a világegyetem metafizikai szerkezetével, a filozófiai igazság jellegével, a jelen relatív fontosságával, és a jövőbeli boldogság valószínűségével és más dolgokkal kapcsolatban. Ám mégis a priori oka annak, hogy miért kellene az amerikai társadalom elutasításának bármilyen azt megerősítő vagy társult képzetrendszer feltételeznie. Más korszakokban és más társadalmakban az elidegenedés kísérőjelenségei messze nem voltak ilyen változatosak. Az emberek több különböző okból utasították el társadalmukat. Vagy mert elképzelték egy ideális jövőbeli társadalmat (mint a fiatal

szocialisták és a kommunista forradalmárok szerte a világon), mert visszavágytak egy korábbi, gyakran romantizált társadalmi rendhez, amelyet a jelenben kívántak újjáteremteni (miként az ellenforradalmárok), vagy néha azért, mert magasra értékelték a szellemnek valamiféle nem anyagi természetű királyságát, amelyhez képest a „való világ” csupán várakozás, purgatórium vagy felkészülés. Férfiak és nők visszautasíthatják az olyan társadalomhoz való állampolgári hűséget, amely túl sokat vagy éppen túl keveset követel tőlük, fellázadhatnak az olyan rendszer ellen, amely nem ígér mást, csak szegénységet és szenvedést, miközben ők sokkal szebb dolgokra vágnak, vagy egy olyan társadalom ellen, ahol az alacsony származás, bőrszín vagy egy fajhoz való tartozás elzárhatja őket azoktól a lehetőségektől, amelyek a náluk szerencsésebbek előtt nyitva állnak. Ha tanulmányt készítenénk az elidegenedésről a történelem során (vagy akár az amerikai társadalom más szektoraiban), nem találnánk meg az egymással versengő nézeteknek azt az egyhangúságát, amit ezeknél a diákoknál láthattunk.

Akkor hát miért értenek egyet ezek a fiatalok annyi mindenben a jelenlegi amerikai társadalom értéktelensége mellett? Egy kulcsfontosságú különbség eközött és az elidegenedés más fajtái között kimutatható: a legtöbb lázadó s forradalmár valamilyen magasabb elv vagy érték nevében lázad fel, amelyet a fennálló társadalmi rendnél értékesebbnek tartanak. Ezek a fiatalok nem. Történelmileg az elidegenedettek mindnyájan valamiféle pozitív célt szolgáltak, amelynek nevében távolodtak el a társadalomtól, legyen az a társadalom radikális újjáépítése, az ősi igazságok helyreállítása, a lélek megváltása, a nemzeti függetlenség, a bőség vagy az előttük álló lehetőségek. Ám ezek a fiatalok nehezen tudnak megfogalmazni bármiféle világos programot vagy célkitűzést, és ha mégis megteszik, akkor ezekről az értékekről kiderül, hogy személyes „esztétikus” értékek és sokszor kimondottan érdektelenek az emberek döntő többsége számára. Ezen diákok esetében azzal találjuk szemben magunkat, amit program nélküli elidegenedésnek nevezhetünk, az ok nélküli lázadással, a társadalomból világosan megfogalmazott alap nélküli kivonulással.

A jó okkal való lázadással szemben a program nélküli elidegenedés többnyire nem szelektív – így veheti célba az egész kultúrát. Hogy ezt megérthessük, tudomásul kell vennünk, hogy az elutasítás aktusai sokkal összetettebb személyes motivációkból erednek, amelyek közül sok a gyerekkor most már elfeledett frusztrációjából fakad, sok a jelenben való életből, sok pedig sokkal közvetlenebb és tudatosabb formában annak a társadalomnak az egyenlőtlenségeiből és bűneiből, amelyet elutasítanak. Egy lázadó sokszor azzal az egyetemes emberi képességgel támasztja alá a társadalom elutasítását, amelyet „karakterológiai dühnek” hívnak: sértődöttség, dühödtség, ellenségeség, amely életünk korai szakaszában serken ki és amely mindnyájunkban ott van, hogy inspirálja és intenzívebbé tegye indignálódottságunkat, irritációinkat és elutasításunkat – és a legjobb esetben a kreativitásunkat. Mint „szabadon lebegő szorongás”, ez a fajta mindenre kiterjedő sértettség többnyire bármely kéznél lévő tárgy – néha tekintet nélkül arra, hogy könnyítene-e a dühön –, hacsak ez nem összpontosul egy adott és erre megfelelő célra.

A társadalmat kritizálók és a forradalmárok gyakran olyan emberek, akik bőven fel vannak fegyverkezve ezzel a szabadon lebegő felháborodottsággal, elutasítással és dühvel, hogy motiválják lázadásukat, és akik ugyanakkor azt is megtanulták, hogyan fejezhessék ki dühüket az őket körülvevő társadalom egésze vagy egy bizonyos aspektusa elleni támadásokkal. Saját társadalmunk kritikája természetesen nem csupán ez egyetlen lehetőség egy mélyen feldühödött ember számára, hogy kifejezhesse dühét: mások rituális komformitással vagy a fennálló rendtől eltérőek kivetésével vezetik le belső frusztrációjukat, mások sorstársaikat kínozzák. Azonban azt sem kívánom sugalmazni, hogy a társadalom kritikája semmi másra nem vezethető vissza, mint a rosszul levezetett gyerekkori dühre, ellenkezőleg: a világ egy sokkal szegényebb és a fejlődésre jóval kevésbé képes hely lenne azok nélkül, akik a megfelelőképpen tudják mozgósítani a saját, személyes elégedetlenségüket a társadalom jobbra tételére. Azonban ha bármely társadalomban nők és férfiak jelentős csoportja a potenciális düh mély tartalékaival rendelkezik a felnőtté válás folyamata során megosztott frusztrációjuk okán, a jelenlegi életük során megélt közös frusztrációik miatt vagy a fennálló társadalmi rend egyenlőtlenségei miatt, vagy (ahogy legtöbbször) mind a három miatt – kevés katalizátor kell ahhoz, hogy ezt a dühöt a fennálló világrend ellen irányítsák.

Ha adott egy program – például egy forradalmi ideológia –, a düh szétágazó karakterológiájú változatait negatív módon lehet összpontosítani adott célpontokra (amelyre az ideológia mint a jelenlegi frusztráció okaként mutat rá) és pozitív módon bizonyos célokra (amit az ideológia úgy határoz meg mint célkitűzést). A legjobb esetben ez a szétágazó düh átalakítható a fennálló igazságtalanságok konkrét kritikájává, majd a társadalom átformálására irányuló „agresszív” kísérletté. Sőt, valójában részben e kollektív düh megragadásának képessége az, ami lehetővé teszi a politikai vezetők számára azt, hogy forradalmakat robbantsanak ki, hogy az embereket rávegyék, hogy az életüket kockáztassák és dacoljanak a nehézségekkel, hogy kockázatot vállaljanak az civilizáció jövőjét illetően, és hogy néha jobbra tegyék társadalmukat. Ugyanaz a düh és sértettség azonban elkerülhetetlen módon fókuszálatlan, szétfolyó és szabadon lebegő marad olyan program vagy ideológia nélkül, ami kimutatja azokat a pontokat, amelyeket meg kell támadni, számba veszi azokat a területeket, ahol a társadalmi rend változtatásra szorul, és azokat, amelyek periférikusak. Ha nincs meg a célpontok kiválasztásának kritériuma, akkor minden lehetséges célponttá válik. Annak a pontosan megfogalmazott koncepciója nélkül, hogy mi az, ami kívánatos, az energia, amit építésre lehetett volna felhasználni, csupán az elutasításhoz áll rendelkezésre. Az egész status quo az ellenség – nem csupán a társadalmi rendnek azok a káros aspektusai, amelyeket meg kell változtatni, hogy lehetővé váljon a javulás, hanem az egész társadalmi és kulturális erkölcsi világkép. Pontosan ez egyesíti az elidegenedett diákok ideológiai nézeteit – az amerikai társadalomnak nem csupán a kiválasztott, látható aspektusait utasítják el, hanem a hagyományos amerikai kultúra egészének legalapvetőbb alapelveit és értékeit.

A hétköznapi szóhasználatban csak úgy gondolunk a kultúrára mint arra, ami elsősorban az ízlés, a neveltetés, a művészetek és napjainkban a tömegmédiá alapfelte-

véseit jelenti. A „kultúra alacsonyrendű alapértékei” az ízlésről, a szépségről vagy művészetekről alkotott silány alapérték, a „kulturális” pedig az olyan, hagyományosan nők által preferált tárgyakat érinti, mint az olvasás, a virágkötészet, a költészet és így tovább. Ám az antropológusok a „kulturális” szót egy kibővített, majdnem botanikus értelemben használják, mint az értékek és alapfeltevések médiumát, amelyen belül nő fel, teljeseedik ki és hal meg az egyén. Az ízlés és a műveltség alapértékei természetesen részét alkotják az ezt körülvevő környezetnek, ám sokkal fontosabbak azok a többnyire kimondatlan és soha nem vizsgált alapfeltevések az élet, az ember, a társadalom és a világegyetem természetét illetően, amelyeket a legtöbb ember már eleve adottként könyvel el. Így hát minden életképes társadalomnak megvannak a karakterisztikus konfigurációi, eligazító és egyesítő alapfeltevései önmagát és tagjait illetően, elképzelések arról, hogy milyen nőnek vagy férfinak lenni, az élet értelméről, az embernek önmagához, a történelemhez, a természethez és a láthatatlan világhoz fűződő kapcsolatairól. Ezeket az alapfeltevéseket csakis a gyerekkor kezdetén lehet megtanulni, csakúgy, mint azokat a „tényeket” az életről, amelyek nélkül lehetetlenség volna létezni, és a másokkal és az arcnélküli környezettel, valamint önmagunkkal való kapcsolat-teremtés azon formái, amelyeket egyszerűen eleve meglévőnek tekintünk.

Ha ezekben a fogalmakban gondolkodunk, akkor az, ami egyesíti az elidegenedett fiatalok ideológiai nézeteit, az amerikai kultúra általánosított elutasítása. Ahogy később látni fogjuk, a kultúrának ez a fajta elutasítása messze túlmegegy a filozófián és a hitvilágon, és eljut egészen mélyen ezeknek a fiataloknak a személyes életébe. Ám még a kimondott értékek szintjén is gyakorlatilag minden elidegenedett nézet tekinthető az életre és a világegyetemre vonatkozó (gyakran ki sem mondott) amerikai alapfeltevések elutasításának. Amíg az amerikaiak hagyományosan a jövőnek éltek és néha még most is progresszívként látják a történelmet, az elidegenedettek a jelent értékelik, a történelmet pedig retrográdnak, lefelé és visszafelé mozognak tekintik. Amíg a legtöbb amerikai individualizmusát hagyományosan a közvélemény iránti heveny érzékenység formálta, az elidegenedettek esetében ez a társadalmi nyomással való szembehelyezkedés és „realisztikus” személyes szükségre helyezett hangsúly. A pontról pontra levezetett ellentét az elidegenedett ideológia és a „hagyományos amerikai erkölcsi világkép” között a legjobban akkor válik láthatóvá, ha minden egyes elidegenedett nézet ellentettjét vesszük: az eredmény a hagyományos amerikai világkép világosan felismerhető képe. (1. ábra)

Az elidegenedett nézetek és azok ellentétei között fennálló ellentét világossá teszi, hogy milyen mértékben alkot az elidegenedés totális reakciót azokra az értékekre, amelyeket már régóta a jellegzetesen amerikai világképpel azonosítanak. Az elidegenedett nézetek ellentétei azok, amelyekre az amerikai társadalmat tanulmányozó diákok mint kultúránk legfontosabb alapfeltevéseire mutattak rá. Ami tehát egységessé teszi az összes elidegenedett nézetet, az valamennyi történelmi érték pontról pontra való tagadása és egy ellentétes gondolatra való felcserélése.

Előzmények

Az elidegenedés szemléletmódja	Az elidegenedéssel szemben álló szemléletmód: „az amerikai kultúra”
Elkötelezettséggel szembeni kétely	Elkötelezettség
Az emberi természetről alkotott elítélő kép	Az emberi természet alapvetően jó
Az intimitás elvetése	Közelség, együttlét
A társas tevékenység elutasítása	Csapatmunka, társadalmi orientáció
A civil és politikai tevékenység hiábavalósága	Hasznosság, szükséges a civil és politikai tevékenység értékelése
Az amerikai kultúra elutasítása	A demokratikus kultúra dicsérete
Bizonytalanság, határozatlanság a cselekvésben	Eltökélttség, döntésképeség a cselekvésben
Pesszimista egzisztencializmus	Optimista „idealizmus”
Pesszimizmus a jövőt illetően	Optimizmus a jövőt illetően
Szorongás a világ felé	Bizalom a világ irányában
Kaotikus, strukturálatlan, értelmetlen világegyetem	Rendezett, strukturált, célszerű világegyetem
Szubjektív és tetszőleges igazság	Objektív és szükséges igazság
Az egyén által teremtett jelentés	A világegyetemben található igazság
Az „igazi” kommunikáció lehetetlensége	Lehetséges a közös megértés
Többnyire félrevezető megjelenés	Megbízható, becsületszóra elfogadható megjelenés
Rövidtávú egyéni értékek	Hosszú távú, egyetemes értékek
Düh, megvetés, neheztelés	Barátság, megbecsülés, csodálat
A neheztelés, elutasítás beismerése	A neheztelés rosszállása és tagadása, elfogadás
Intolerancia, megvetés	Tolerancia, megbecsülés
Önutálat	Önbizalom
Egocentrikusság az egocentrikus világban	Társadalomcentrikusság egy barátságos világban
Az esztétikum keresése	A célok megvalósítása
Tudatosság, tapasztalat, érzelem, „létezés”	Aktivitás, manipuláció, „cselekvés”
Élet a mának	Élet a jövőnek
Önkifejezés és kreativitás	Instrumentális munka
Szenvedély, érzés, érzelem	Ész, önkontroll, önfejelem
Elszigetelt individualizmus	Szocializált individualizmus
Kívülálló	Résztevő
A „siker” elutasítása	A siker hajszolása

1. ábra

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy minden egyes amerikai rendelkezik minden olyan nézettel, amelyet hagyományosan amerikainak szokás nevezni, és azt sem, hogy feltételezzük, minden egyes ilyen nézet világosan megfogalmazott vagy tisztán kivehető minden összetevőjében. A „kultúrát” a legtöbbször eleve adottnak tekintik, mélyen beágyazódva a gondolataink szerkezetébe, a mindennapi használatba, a nyelvbe, és csak vészhelyzetben fogalmazzuk meg világosan – ahogy Függetlenségi Nyilatkozatunkban. Egy új gondolat kívánja megfogalmazni jövőbeli identitását, vagy amikor – miként most –, amikor egy régi gondolat szembesül azoknak az értékeknek a mélyreható vizsgálatával, amelyek nemzedékeken keresztül támasztották alá. Valójában az a tény, hogy a nem elidegenedett értékek listája sokkal inkább egy jószándékú karikatúrának hat, mint jelenlegi nézeteink pontos leírásának, azt mutatja meg, hogy felébredtünk ennek a világnézetnek a kérdés nélküli és ki nem mondott elfogadásából. E széleskörű rákérdezés nélkül nehéz lenne ezeknek a fiataloknak egy olyan ideológia mellett kitartaniuk, amely ilyen alapvető módon áll szemben embertársai többségével. Csakis annak köszönhető, hogy kisebb fokú elidegenedés „lóg a levegőben”, mint korunk kulturális környezetének része, hogy egyesek eljuthatnak egy ilyen teljes tagadásig.

Hiszen ha az elidegenedett nézeteket egyenként vizsgáljuk, gyakorlatilag mindegyik támogatásra lel a modern gondolkodás valamely áramlatában. Én már korábban is kimutattam a párhuzamot a pesszimista egzisztencializmus és az elidegenedtség között, azt az ellenétet, amely még jelentőségteljesebbé válik azáltal, hogy az egzisztencializmus is annak a hagyományos vallásos jámborságnak az elutasításából nőtt ki, amelyet Kierkegaard „vasárnapi kereszténységnek” hívott, és amit Nietzsche a burzsoá társadalom élet-tagadó vakságának tekintett. Elég hasonló vonást találhatunk sok más elidegenedett nézettel: több pszichoanalitikai iskola osztja borús meglátásaikat az emberi természetet illetően, a velünk született destruktivitásról és az én-keresés alapvető természetéről. A külső megjelenéssel szembeni bizalmatlanság nem csupán a mélypszichológia alapvető tantétele (amely figyelmeztet minket a civilizált racionalizmusunk alatt rejlő kifürkészhetetlen impulzusokra), hanem a marxizmusé is (amely szerint minden társadalmi viszonyra vonatkozó állítás mögött osztályérdek lapul meg), sőt még a filozófiai analízisé is (amely „félreértéseket” fedez fel a hagyományos filozófiai kérdésfelvetés mögött arra vonatkozóan, ahogy a szavakat használjuk). Még az egyén politikai szerepvállalásának fontosságába és hatékonyságába vetett hagyományos amerikai hit is elhalványul azoknak a problémáknak az összetettségével szemben, amelyekkel nemzetünknek szembe kell néznie. Az összes ilyen területen az elidegenedettek támogatásra és munícióra lelnek a hagyományos amerikai világnézet elutasításához – és még ha csak páran is követnék őket egészen ezen erkölcsi világkép teljes elutasításáig, az egyes pontokon azonban sokan támogatják őket.

Az elidegenedtségnek mint a hagyományos amerikai kultúrának az elutasításaként való értelmezése nem az, amit az elidegenedett fiatalok elfogadnának, vagy ha el is fogadnák, nem találnák lényegre törőnek vagy értelemszerűnek. Számukra az elidegenedés nem a kultúránk legfontosabb értékeinek körülhatárolására és szisztematikus

tagadására irányuló törekvés része, hanem inkább az életre vonatkozó következtetések láncolata, amely viszonylagosan öntudatlanul épült fel saját tapasztalataiból levezetve, amely mindezt megerősíti, amely logikussá teszi azt, ahogyan a világ a világot érzékelik. Minden szembenálló jellege mellett, sőt pontosan azért, mert olyan nyíltan és átfogó módon száll szembe azzal a koherens, jól szervezett és önmagával következetes világnézettel, amit hagyományosan Amerikával azonosítunk, az elidegenedetség maga is egy koherens és konzisztens világnézet. Az elidegenedettek általában hűek maradnak hozzáállásuk logikájához, az egyetemes igazság tagadásához, elfogadják, hogy saját megállapításaik szubjektívek és viszonylagosak. Általánosan hisznek az emberi természet gonoszságában és elfogadják a mások iránt érzett utálat mellett az önutálatot is, meggyőződve az emberi kommunikáció nehézségeiről rámutatnak saját elszigeteltségükre. Számukra az elidegenedés csupán az élettapasztalatoknak, az érzéseknek és a hagyományos amerikai kultúrán belül meg nem érthető álmoknak egyik kifejezése.

Fordította: Vizer Balázs